

УДК 37.017.4:172.15]:78
DOI 10.31654/2663-4902-2026-PP-2-71-77

Чабан-Чайка С. В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
sobor68@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1755-3141>

ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ МУЗИКУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

Наукову розвідку присвячено дослідженню інструментального музикування як засобу формування національної свідомості здобувачів. У статті розглянуто актуальні питання формування національної свідомості здобувачів шляхом вивчення та впровадження кращих зразків української народної інструментальної музичної творчості у навчальний процес; здійснено аналіз наукових праць щодо сутності понять: «українська народна інструментальна музична творчість», «національна свідомість», «національна ідея»; проаналізовано естетично-педагогічне значення українського народного інструментального музикування та розглянуто творчий пошук як систему осмисленої музично-професійної діяльності здобувачів.

Окреслено перспективу фахової підготовки здобувачів до інструментального музикування як засобу формування національної свідомості.

Ключові слова: українське народне інструментальне музикування, творчий пошук, музично-творча діяльність, формування виконавських навичок, українська культура, виховання, національна свідомість, народна педагогіка.

Постановка проблеми. Одним з головних завдань реформування національної системи освіти в умовах розбудови незалежної української держави є формування конкурентоздатності української молоді у європейському просторі. Стрижнем сучасної системи виховання має виступати національна ідея, яка виконує функцію об'єднувального чинника суспільного розвитку. Її призначення полягає у формуванні цілісної життєвої позиції особистості, становленні учня як громадянина, свідомого своєї належності до держави та відповідальності перед нею. Формування національної свідомості молоді – одне з найскладніших і найактуальніших завдань, яке стоїть перед сучасним українським суспільством.

Головною метою сучасного освітнього процесу є формування громадянина-патріота, який володіє високим рівнем інтелектуального розвитку, духовної та моральної зрілості. Така особистість здатна усвідомлено орієнтуватися в соціально-культурному та політичному просторі, ефективно протистояти викликам глобалізації, зберігати і примножувати національні цінності та традиції, а також брати активну участь у розвитку суспільства та держави [3, с. 2].

Важливе значення у формуванні національної свідомості школярів має народна музична творчість, а саме, інструментальне музикування, яке широко застосовується в освітньому процесі на уроках музичного мистецтва. Через опанування народних музичних інструментів здобувачі залучаються до традиційної культури, засвоюють її естетичні, етнічні та світоглядні цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз соціально-філософської, психолого-педагогічної літератури засвідчує, що поняття «національна свідомість» є багатоаспектним і розглядається у широкому міждисциплінарному контексті. Його

інтерпретація залежить від підходів, які застосовуються в межах різних галузей знань – філософії, психології, педагогіки, соціології тощо. Проблематика формування національної свідомості здобувачів засобами музичного мистецтва посідала вагоме місце в науково-педагогічному дискурсі та була об'єктом уваги провідних педагогів, композиторів, музикознавців та фольклористів. Теоретичним обґрунтуванням і практичними аспектами національного виховання молоді за допомогою музики займалися дослідники і митці. Зокрема, теоретичним питанням по становленню ідеї національної свідомості (Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський); ідеї комплексного взаємопроникнення мистецтв (М. Леонтович, К. Стеценко); проблеми специфіки української пісенності та інструментального музикування (С. Грица, А. Іваницький, К. Квітка, Ф. Колесса, М. Лисенко, С. Людкевич, О. Потебня) та ін. Їхні наукові розвідки становлять теоретико-методологічну основу вивчення проблеми національної свідомості та патріотичного виховання особистості.

Досліджуючи проблему формування національної свідомості школярів у процесі колективного інструментального музикування на уроках мистецтва, ми спирались на педагогічні ідеї та методичні підходи А. Болгарського, О. Запорожця, Г. Падалки, Е. Печерської, О. Ростовського, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича та ін., які визначали музичне мистецтво найсприятливішим засобом прилучення здобувачів до національної культури і духовних цінностей нації.

Мета статті – проаналізувати формування національної свідомості здобувачів засобами інструментального музикування.

Завдання: здійснити аналіз української народної інструментальної музичної творчості; проаналізувати фахову підготовку здобувачів до виконавсько-педагогічної роботи; окреслити шляхи зацікавленості здобувачів до української народної інструментальної музикування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування національної свідомості учнівської молоді набуває особливого загальнодержавного значення, оскільки рівень духовності, моральності, культурні запити та потреби молоді виступають ключовими чинниками національного виховання. Саме вони забезпечують збереження й примноження матеріального та соціально-духовного потенціалу суспільства, сприяючи його сталому розвитку та консолідації нації.

Системне патріотичне виховання має на меті формування у здобувачів глибокого усвідомлення власної національної ідентичності, розвитку почуття відповідальності за долю країни, здатності до громадянської активності, а також підготовки молоді до соціально значущої самореалізації в умовах сучасного українського суспільства [5].

Сучасна освіта у світовому контексті розглядається як ключовий чинник розвитку та самореалізації особистості, а також як невід'ємна складова соціокультурного середовища, в якому функціонує людина. Для того щоб стати повноцінним членом суспільства, індивід повинен, з одного боку, усвідомити та засвоїти його цінності, а з іншого – активно створювати умови для власної соціальної інтеграції, спираючись на індивідуальні особливості, світоглядні орієнтири та особистісну спрямованість. Формування гармонійної, вихованої та розвиненої особистості безпосередньо пов'язане зі становленням системи духовних цінностей, серед яких провідну роль відіграє освіта як основний механізм соціалізації та інтелектуального розвитку [1, с. 3].

Особливого значення у процесі національного виховання відводиться закладам загальної середньої освіти, у яких відбувається активне становлення ціннісних орієнтирів, моральних засад і громадянської позиції здобувачів. Саме тому навчальні заклади є ключовим середовищем для формування національної свідомості.

Формування національної свідомості молоді та забезпечення її багатомірності, а також реалізація завдань національного виховання, незалежно від їхньої складності, є провідним чинником національної безпеки та самовизначення України у сучасних глобальних умовах.

У сучасний період відродження національної культури і традицій українське народно-інструментальне виконавство, як величезна духовна скарбниця, займає важливе місце в системі національного виховання підростаючого покоління.

Г. Ващенко, здійснивши ґрунтовне дослідження української народної спадщини від доби Київської Русі до середини ХХ століття, виокремив у ній комплекс світоглядних характеристик українського народу. На його думку, народнописенний матеріал відображає низку стійких морально-етичних та духовних якостей, притаманних українцеві, а саме:

- глибока релігійність і міцна віра в Бога, що постає як уособлення найвищої Правди; переконання, що правда неминуче тріумфує як у приватному, так і суспільному житті;
- щирий патріотизм: ідеал українського лицаря полягає у служінні Батьківщині, готовності до самопожертви заради неї; поняття лицарської честі та непорушності слова є визначальними, тоді як найбільшим моральним падінням вважається зрада віри й України;
- шанобливе ставлення до батьків і цінність родинної злагоди, що розглядається як підґрунтя здорового суспільного розвитку;
- утвердження ідеалів громадянської злагоди, культу дружби й побратимства;
- чистота та висока моральність почуття кохання, сформовані на основі скромності, стриманості й вірності, що забезпечують міцність родини;
- повага до праці та засудження лінощів, які у фольклорній традиції нерідко піддаються осміюванню;
- усвідомлення людської гідності й почуття честі, що можна окреслити як прояв духовного аристократизму;
- шанобливе ставлення до інших людей, виявлене в чемності, ввічливості та культурі повсякденного спілкування;
- непохитна любов до свободи та неприйняття будь-яких форм неволі;
- працьовитість і висока цінність вільної, творчої праці на власній землі, на противагу важкій і принизливій праці «на чужого», що сприймається як форма залежності;
- глибока прив'язаність до родинного дому та рідної землі, які символізують основу особистісної й національної ідентичності [2, с. 71].

У сучасній науковій літературі проблематика інструментальної діяльності школярів розглядається в багатовимірному контексті. Зокрема, дослідники аналізують її під впливом інструментального музикування на розвиток музично-інтелектуальних процесів – музичної пам'яті, мислення, уваги, формування музично-слухових уявлень.

Народні музичні інструменти за загальноприйнятою класифікацією поділяються на основні групи, серед яких: струнні, духові та ударні інструменти. Такий поділ сприяє систематизації навчального матеріалу й забезпечує науково обґрунтований підхід до організації інструментальної підготовки здобувачів. Класифікація музичних інструментів трактується як науково обґрунтоване визначення типів інструментів на основі спільних характеристик та з наступним упорядкуванням їх у структуровану систему.

Своїм корінням українські народні музичні інструменти сягають ще часів Київської Русі, вони змінювалися впродовж століть відповідно до змін у культурі, побуті та звичаях. Так поступово набули національних ознак. Попри наявні дослідження, питання генези та еволюції українських музичних інструментів, витоки яких сягають давньої культурної традиції східних слов'ян, залишаються недостатньо висвітленими в науковій літературі та потребують надалі комплексного вивчення. Іконографічні свідчення, що відображають виконавців на народних інструментах зустрічаються у літописах, азбуковниках, стародавніх тлумачних словниках, богословських книгах, а особливо – на гравюрах ХVІІІ століття. Друковані джерела, у яких подано систематизовані відомості про музичні інструменти на українських землях, з'являються лише у ХІХ столітті. Одним із перших дослідників став М. Лисенко, який у

своїй музикознавчій праці «Українські народні музичні інструменти» [4] вважав за необхідне детально охарактеризувати передусім бандуру. Попри вузьку спрямованість дослідження, саме ця праця стала вихідним пунктом формування наукової дисципліни, присвяченої вивченню українського народного інструментарію.

Саме музичні інструменти є яскравим доказом надзвичайно глибокої музичної культури українців. Українські народні музичні інструменти займають чинне місце в сучасному побуті українського народу. Деякі з них, зокрема, бандура, цимбали, сопілка, з діатонічних інструментів перетворилися на хроматичні, розширився їх стрій, збагатилися звукові можливості. Музичні інструменти українського народу відіграють важливу роль у сучасному музичному житті та сприяють розвитку народної музики, яка активно використовується в музичній практиці. Виконання музики на цих інструментах сприяє розвитку ритмічного чуття, тембрового та гармонійного слуху, а також збагаченню пам'яті, уяви, формуванню мислення, волі та уваги, що робить музичну діяльність комплексним засобом гармонійного виховання та інтелектуального розвитку.

У роботі зі здобувачами використовуються як прості музичні інструменти, що не мають певної висоти, так і звуковисотні інструменти. До простих музичних інструментів, які не мають певної висоти звуку (інструменти з шумовим звучанням), належать переважно ударні та перкусійні інструменти, які використовуються в ансамблевому інструментальному музикуванні. Найпоширеніші: бубон (тамбурін), маракаси, трикутник, тарілки, барабани, дрімба (варган), рубель та ін. Гра на них розвиває почуття ритму у виконавців. Звуковисотні інструменти здатні відтворювати звуки визначеної висоти та використовуються в ансамблевому виконанні, як мелодійні. В Україні традиційно популярні звуковисотні інструменти такі, як: сопілка, бандура, скрипка та ін. Використання обох типів інструментів доцільно впроваджувати з перших уроків музичного мистецтва, починаючи з початкової школи.

У процесі опанування навичками гри на музичних інструментах здобувачі повинні:

- знати назви музичних інструментів, їх елементарну будову та призначення;
- вміти розрізняти на слух тембри інструментів та усвідомлювати їхні виражальні можливості;
- вміти передавати різноманітні засоби музичної виразності під час гри на різних інструментах;
- знати розташування високих і низьких звуків на звуковисотних інструментах, назви нот і їхнє розміщення;
- оволодіти навичками ансамблевого виконання;
- вміти підбирати на слух нескладні мелодії;
- орієнтуватися у записі нескладних партитур та читати свою партію.

Інструментальна діяльність дозволяє школярам глибше усвідомлювати художній образ та способи його музичного вираження. Вона активно сприяє розвитку уяви, фантазії, креативності, а також інтелектуальних і художніх здібностей, формуючи всебічно розвинену музично обдаровану особистість.

Формування національної свідомості молодших школярів засобами колективного інструментального музикування під час уроків музичного мистецтва передбачає насамперед створення емоційно комфортного середовища, яке забезпечує учням можливість вільного самовираження, реалізації потреб у уважному ставленні, повазі до особистості, визнанні індивідуальності та підтримці творчої самореалізації.

Важливою педагогічною умовою у цьому процесі є особистісно зорієнтований характер взаємодії між вчителем і учнями, що сприяє ефективному оволодінню музичним мистецтвом та розвитку національної свідомості.

Для стимулювання пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку під час гри на музичних інструментах необхідно створювати емоційно сприятливе освітнє середовище, а також підтримувати організацію самостійної пізнавальної діяльності, що дозволяє учням розвивати власні пізнавальні здібності та творчий потенціал.

Участь здобувачів у оркестровій або ансамблевій діяльності стимулює їх до активного музичного виконання та формує почуття відповідальності перед колективом. Така діяльність створює широке поле для опанування творчих прийомів, зокрема імпровізації, інтерпретації та композиції.

Успішність формування національної свідомості здобувачів у процесі інструментальної музичної діяльності визначається низкою педагогічних умов:

- забезпечення особистісно зорієнтованого характеру взаємодії між вчителем та учнями в освітньому процесі, що сприяє розвитку індивідуальних здібностей та соціальної відповідальності;

- педагогічне стимулювання творчої самореалізації дітей молодшого шкільного віку під час гри на музичних інструментах, включаючи створення емоційно комфортного та підтримуючого освітнього середовища;

- опанування учнями загальнопошукових вмій у всіх видах музичної діяльності, зокрема у сприйманні, виконанні та творчому процесі;

- поетапне залучення молодших школярів до інструментальної музичної діяльності, що охоплює такі форми як інтерпретація та імпровізація, забезпечуючи поступове освоєння музичних навичок та художніх засобів вираження.

Щоб прилучити молодших школярів до гри на музичних інструментах, необхідно пробудити у них інтерес до пізнання музики, враховуючи при цьому характерні природні риси учнів – допитливість, зацікавленість, прагнення до нових вражень, потребу в конкретних практичних діях тощо.

Отже, гра на музичних інструментах є одним із видів колективної виконавської діяльності здобувачів. Їхнє застосування на уроках музичного мистецтва сприяє прояву та розвитку музичних здібностей, збагаченню музичного досвіду, формуванню інтересу до музикування, а також вихованню національної свідомості. Інструментальне музикування сприяє глибокому зануренню в національний культурний простір, виховуючи почуття причетності до історії, традицій та цінностей свого народу. Таким чином, гра на музичних інструментах не лише розвиває музичні здібності, а й діє як ефективний засіб національно-патріотичного виховання, формуючи громадянина з високою національною свідомістю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Створення національної системи освіти в умовах розбудови незалежної української держави потребує адекватного спрямування виховання. Засвоюючи і використовуючи попередній досвід, нові покоління збагачують та удосконалюють його, роблять свій внесок у розвиток педагогічної науки. Кожний історичний період відображується на змісті виховання дітей. Разом з тим він зберігає те основне, що визначає сутність педагогічної системи, провідним носієм і пильним охоронцем якої є українська музичне мистецтво, зокрема інструментальне музикування. Національне виховання в Україні є органічним компонентом освіти і охоплює всі складові системи освіти. Воно має бути спрямоване на формування у здобувачів світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури.

Ця стаття не вичерпує повністю дослідження інструментального музикування, як засобу формування національної свідомості здобувачів, оскільки тема є надто широкою, що стане умовою для наступних досліджень у цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2006. 40 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 190 с.
3. Зінченко С. В., Бабич В. М., Виноградова Т. В., Березіна Н. О., Вербицький В. В., Журба К. О., Оржеховська В. М., Панок В. Г., Рудакова З. М., Рудковська Р. А.,

Сазоненко Г. С., Свірська Т. І., Сікан Н. Б. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 80 с.

4. Лисенко М. Українські народні музичні інструменти. Київ : Мистецтво, 1955. 61 с.

5. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Світ виховання*. 2007. № 1 (20). С. 23–34.

References

1. Borysov, V. V. (2006). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya natsionalnoi samosvidomosti uchnivskoi ta studentskoi molodi [Theoretical and methodological principles of formation of national self-awareness of school and student youth]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ternopil: Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University [in Ukrainian].

2. Vashchenko, H. (1994). Vykhovnyi ideal [The educational ideal]. Poltava: Poltavskyi Visnyk [in Ukrainian].

3. Zinchenko, S. V., Babych, V. M., Vinogradova, T. V., Berezina, N. O., Verbytskyi, V. V., Zhurba, K. O., Orzhekhovska, V. M., Panok, V. H., Rudakova, Z. M., Rudkovska, R. A., Sazonenko, H. S., Svyrska, T. I., & Sikan, N. B. (2008). Osnovni oriientyry vykhovannya uchniv 1–12 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Ukrainy. Prohrama [The main guidelines for the upbringing of students in grades 1-12 of general educational institutions of Ukraine. Program]. Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

4. Lysenko, M. (1955). Ukrainski narodni muzychni instrumenty [Ukrainian folk musical instruments]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].

5. Prohrama patriotychnoho vykhovannya ditei ta uchnivskoi molodi [Program of patriotic education of children and student youth]. (2007). *Svit vykhovannia – The World of Education*, 1(20), 23–34 [in Ukrainian].

Chaban-Chayka S.

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Music
Kamianets-Podolskyi Ivan Ohienko National University
sobor68@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1755-3141>

INSTRUMENTAL MUSIC PLAYING AS A MEANS OF FORMING NATIONAL CONSCIOUSNESS OF LEARNERS

Relevance of the study. Our scientific research is devoted to the study of instrumental music making as a means of forming the national consciousness of learners. The article details the substantive and essential characteristics of ukrainian instrumental music making and performance. The current issues of forming the national consciousness of education seekers through the study and implementation of the best examples of Ukrainian folk instrumental musical creativity in the educational process are considered.

Main objective(s) of the study. To analyze the formation of national consciousness of applicants through instrumental music making.

Methodology. The study of instrumental music making as a means of forming the national consciousness of education seekers is based on a specific approach that combines the following components of the theoretical method (analysis, synthesis, comparison). An analysis of research works on the essence of the concepts: "ukrainian folk instrumental musical creativity", "national consciousness", "national idea" was carried out. The primordiality, primacy of the cultural and historical traditions of the people, their dialectical unity with the universal culture are the underlying principle in constructing the content of education. National education implies the

principle of national education, which determines the need to form national consciousness, love for the native land and its people. One of the ways of spiritual revival of Ukraine is the involvement of young people in ukrainian folk instrumental musical creativity. The aesthetic and pedagogical significance of ukrainian folk instrumental performance and music making is analyzed. Creative search is considered as a system of meaningful musical professional activity of applicants, which is characterized by their positive attitude towards mastering ukrainian folk musical instruments and the ability to implement special musical knowledge in practice. The perspective of professional training of applicants for instrumental music making as a means of forming national consciousness is outlined.

Results/findings and conclusions. The creation of a national education system in the conditions of building an independent ukrainian state requires an adequate direction of education. By absorbing and using best practices, new generations enrich and improve it, contributing to the development of pedagogical science. Therefore, national education in Ukraine should be aimed at forming in students a worldview, ideas, views, beliefs, ideals, traditions, customs, and other socially significant achievements of national and world spiritual culture.

Significance. The practical significance of instrumental music making for the formation of national consciousness of students is extremely high, as it transforms abstract patriotic concepts into emotionally experienced personal experience. Instrumental music making provides an effective connection between the modern generation and the national cultural heritage.

Keywords: Ukrainian folk instrumental music making, creative search, musical and creative activity, formation of performing skills, ukrainian culture, education, national consciousness, folk pedagogy.

Отримано редколегією / Received: 28.04.2026
Прорецензовано / Revised: 07.05.2026
Опубліковано / Published: 28.05.2026